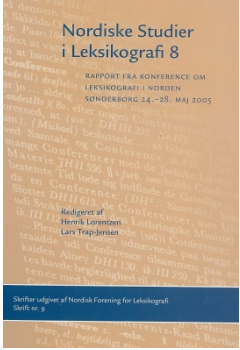

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Sprogbrug og sprogsyn hos flertal og mindretal i den dansk-tyske grænseregion	
Forfatter:	Karen Margrethe Pedersen	
Kilde:	Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 323-346 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sprogbrug og sprogsyn hos flertal og mindretal i den dansk-tyske grænseregion

Language use and language attitudes within the majorities and the minorities in the Danish-German border region. The Danish-German border region is characterised by a traditional linguistic diversity which is determined by national and regional affiliations and the status of the languages and dialects being used within the majorities and the Danish, German and North Frisian minorities. This article discusses the multidimensional linguistic pattern resulting from these groups' use of Danish, the Danish dialect of Sønderjysk, German, Low German, North Frisian and the varieties South Schleswig Danish, North Schleswig German and Flensburg Petuh. And it clarifies that the minority languages ratified as such by the states most often are the minority members' second language acquired outside the home and characterised by language contact phenomena. It also demonstrates that language nationalism has dominated the attitudes but is now being replaced by a language pluralism that corresponds to the diversity.

1. Den traditionelle sproglige mangfoldighed

Den dansk-tyske grænseregion er i dag karakteriseret ved en sproglig mangfoldighed der er bestemt af nationale og regionale tilhørsforhold og sprogenes og dialekternes status. Traditionelt omfatter den dansk, tysk, sønderjysk, plattysk og nordfrisisk samt de sproglige varieteter sydslesvigsk, nordslesvigtysk og Flensborg petuh. Til den nye mangfoldighed hører indvandrersprog som fx tyrkisk, arabisk og russisk, men denne artikel omhandler kun det traditionelle sprog mønster siden 1920.

Dette år blev det historiske Slesvig, som svarer til nutidens grænseregion, delt efter at befolkningen havde stemt om den ville tilhøre Danmark eller Tyskland. Indtil 1864 havde den boet i hertugdømmet Slesvig under det danske monarki, men derefter hørte Slesvig til det tysksprogede Prøjsen. Folkeafstemningerne resulterede i at den nordlige del blev indlemmet i Danmark, en begivenhed som danskerne kalder for Genforeningen og tyskerne for tabet af Nordslesvig. Området betegner danskerne siden hen som Sønderjylland, og her betragter det danske flertal sig som sønderjyder, og de taler sønderjysk og det officielle sprog dansk. For de i dag ca. 15.000 tysksindede er det Nordslesvig, og de anser sig for at være nordslesvigere og udgør et tysk nationalt mindretal. Det har sine egne tyske børnehaver, skoler, biblioteker, kirke og dagblad samt en række foreninger med et kulturelt, socialt og politisk virkefelt. Tysk er det officielle mindretalssprog, men medlemmerne taler også sønderjysk og dansk.

Syd for 1920-grænsen organiserede de dansksindede sig som et dansk nationalt mindretal med dansk som officielt mindretalssprog. De kalder deres hjemegn for Sydslesvig og er enten sydslesvigere eller danskere. Indbyrdes bruger de dansk, tysk,

plattysk eller sønderjysk. Dette mindretal med ca. 50.000 medlemmer har som det tyske sine egne danske børnehaver, skoler, biblioteker og dagblad og et foreningsliv som omfatter kirke og kultur, sociale og politiske forhold.

Den tyske betegnelse for området er Landesteil Schleswig, og hvis tyskerne har en regional identitet, er de slesvig-holstenere. Foruden tysk behersker nogle af dem også plattysk eller sønderjysk, mens de betragter dansk som et nabosprog og som et mindretalssprog.

Nordfrisisk er ligeledes et mindretalssprog, og det beherskes af ca. 10.000 og bliver talt på den tyske del af vestkysten med øer fra grænsen i nord til Bredstedt i syd. Nordfrisisk består i dag af 9 nordfrisiske dialekter, som udgør det nordfrisiske mindretals officielle sprog. Foruden dialekterne taler nordfriserne tysk og nogle af dem også plattysk. Sønderjysk og dansk forekommer, men det er især blandt de nordfriserne som samarbejder med det danske mindretal.

Tysk såvel som dansk og nordfrisisk er ratificeret som mindretalssprog og plattysk som regionalsprog i Sprogpagten, som er Europarådets Europæiske Pagt om regionale sprog eller mindretalssprog (Udenrigsministeriet 2001). Tyskland underskrev den i 1998 og Danmark i 2000, og herefter har ekspertgrupper fra Europarådet fulgt mindretalenes vilkår for udfoldelse og virke på mindretalssproget, og de rådgiver regeringerne om mangler og muligheder.

Det er imidlertid ikke begrænsninger fra staternes side som er årsag til at medlemmerne i de tre mindretal i stor udstrækning har samme modersmål og hjemmesprog som flertalsbefolkningen. Det bunder i sproghistoriske forhold at de fleste tyske nordslesvigere taler sønderjysk derhjemme, og at tysk er hjemmesproget hos de fleste danske sydslesvigere og hos de fleste nordfriserne. I mindretallene falder modersmål og mindretalssprog således sjældent sammen, men medlemmerne tilegner sig mindretalssproget i mindretallets institutioner, og de bruger det fortrinsvis inden for mindretallets foreningsliv. Derved signalerer de deres tilhørsforhold. For mange nordslesvigere og sydslesvigere er mindretalssproget imidlertid mere et nationalsymbol end et brugssprog. De foretrækker at tale deres modersmål. Deres nationale sindelag, dvs. identitet, er for dem det afgørende kriterium for tilhørsforholdet, ikke hjemme- og dagligsproget. For nordfriserne er nordfrisisk et udtryk for både deres identitet og for en samhørighed med egnen, dens natur, kultur og historie, men det har også en symbolværdi eftersom man godt kan være nordfriser uden at beherske eller foretrække at tale en af de nordfrisiske dialekter.

2. Sprognationalisme

En forventning om at der skulle være overensstemmelse mellem hjemmesprog og nationalt tilhørsforhold, bunder i en nationalromantisk forestilling som har været dominerende i mere end et århundrede, ikke blot i grænseregionen, men i de europæiske nationalstater. Den rummer ideen om at den nationale identitet og kultur

er lig med nationalsproget, og at kun det sprog er udtryk for befolkningens solidaritet med nationen. Derfor har det skullet være modersmålet.

En sådan sprognationalisme har været udbredt i grænseregionen og er det stadig i meget nationale kredse. Her er et sprog lig en national identitet og en national identitet lig et sprog, og en manglende overensstemmelse rejser stærk tvivl om det nationale tilhørsforhold. Sådan var det også før 1920, hvor regeringsmagterne på skift påtvang befolkningen et andet sprog, ikke for at gøre den tosproget, men etsproget i et andet nationalsprog og i forventning om at en tilsvarende national identitet fulgte med.

Det er imidlertid ikke kun inden for statusplanlægningen at sprognationalismen stikker hovedet frem. Den forekommer også på korpusplanet i forbindelse med låneord og oversættelseslån. Denne type ord fra andre sprog kan få sprognationalister til at mene at nationalsproget bliver forurenset så det ikke længere er det rene udtryk for nationens enhed og den nationale identitet.

Både på status- og korpusplanet fortsatte dette nationale sprogsyn med at gøre sig gældende i grænseregionen efter 1920. Den danske flertalsbefolkning havde en udpræget negativ holdning til det tyske sprog som den var blevet påtvunget som administrations-, kirke- og skolesprog under det tyske styre. Sprogtvungen havde stødt selvforståelsen hos danskerne og deres nationale identitet, og den førte til sprogfor nægtelse. Da de ikke længere blev tvunget til at bruge tysk, ville mange ikke længere tale det. Sproget fik en meget lav status. Denne negativitet medførte tillige en afstandtagen til de folk som havde tysk som deres modersmål og talte det til daglig, for sprog og identitet blev anset for at svare til hinanden på grund af den udbredte sprognationalisme. Hvis man talte tysk, var man tysk.

Selv om mange sønderjyder ikke ville tale tysk, var deres danske dialekt blevet påvirket af den tætte kontakt med tysk som officielt sprog. De havde integreret en række udtryk derfra i sønderjysk. Fx blev en dommer omtalt som *amtsrichter*, og en dåbsattest hed en *doopschien*. Sådanne låneord ønskede meget nationale sønderjyder fjernet fra dialekten fordi de var tyske, og erstattet med ord fra rigsdansk. Denne sprogrensning gjaldt ikke blot de ord som var kommet ind i forbindelse med det tyske styre, men også plattyske låneord som sønderjysk gennem århundreder havde været endnu mere rig på end andre danske dialekter (Nyberg 1988:42). Det gjaldt fx ord som *geburtsdag*, der skulle udskiftes med fødselsdag, og en *mantel* skulle hedde en frakke. Ifølge den sønderjyske digter og nationale forkæmper Nikolaj Andersen fandt denne proces især sted blandt dannede folk, hvilket sandsynligvis vil sige dem som læste danske publikationer. I artiklen *Sproglige Ændringer* skriver han således: "Det tidligere ganske almindelige *geborsda* (geburtsdag) f. eks. har nu kun hjemme i de lavere klasser i Danmark, medens det i mere dannede kredse er blevet fortrængt af det danske fødselsdag." (Andersen 1902:238).

3. Sprogdebat i mindretallene

Mens den nationale sprogkamp foregik blandt danskerne nord for grænsen, og alt tysk blev lagt for had af mange sønderjyder, så havde de dansksindede syd for grænsen i stor udstrækning tysk som modersmål og hjemmesprog. Årsagen hertil var et sprogskifte som havde fundet sted de foregående århundreder, og som havde bevæget sig fra syd og var stoppet ved en linje som næsten svarer til 1920-grænsen. Både de som følte en samhørighed med det danske monarki, og de som var orienteret mod Holsten, havde i løbet af denne periode skiftet fra at give børnene sønderjysk som modersmål til at give dem plattysk. Det skyldtes det plattyske sprogs dominerende status. Senere skete der et skifte fra plattysk til højtyisk, også pga. sprogets status, og først derefter slog den nationalromantiske forståelsesramme igennem og dermed sprognationalismen.

De familier som i mange generationer har anset sig for at være danske i Sydslesvig, har derfor stadig tysk som modersmål og hjemmesprog ligesom dem som har valgt at slutte sig til mindretallet efter anden verdenskrig (Pedersen 2005:373). De få familier bosiddende tæt ved grænsen, som sprogskiftet ikke nåede, er dog fortsat sønderjysktalende. Og tilflyttere fra tilhørslandet Danmark har også bragt dansk ind i mindretalsfamilier som modersmål og hjemmesprog (Pedersen 2000: bind 1:189, bind 2:353).

Det officielle danske mindretal har imidlertid ligesom mange danskere i Danmark en national forestilling om at det danske sprog hører til følelsen af samhørighed med den danske nation. Så kan man ikke være dansk uden at beherske det danske sprog og bruge det i dagligdagen. Da de dansksindede i Sydslesvig ikke lever op til dette ideal fra fødslen af og heller ikke opfylder det i deres tysksprogede arbejdsliv, har det ført til en århundredlang sprogdebat i mindretallets dagblad Flensborg Avis, som i øvrigt er delvis på dansk og delvis på tysk. I den første fase rummede læserbrevene krav om at dansksindede skulle give deres børn dansk som modersmål så de kunne blive rigtige danskere. I den næste fase blev det samme fremsat som en moralsk forpligtelse uden begrundelse, men med sprog lig med nationalitet som fælles dagsorden. Senere blev det erkendt at et sprogskifte til dansk hjemmesprog var urealistisk, og debatten kom til at dreje sig om elevernes sprog i den danske skole og deres forældres kundskaber i dansk, men også sprogbrugen i mindretallets foreninger blev diskuteret. Ønsket har været at dansk skulle være enerådende eller i hvert fald være dominerende, så sprogdebatten har altid afspejlet konflikten mellem sprognationalismens etsprogede ideologi og virkelighedens sproglige mangfoldighed (Pedersen 2000, bind 2:261-313).

I Sønderjylland diskuterer det tyske mindretal ligeledes forholdet mellem den nationale identitet og mindretalssproget, men det har ikke et nationalsprog som det mest udbredte modersmål og hjemmesprog som det danske mindretal, derimod har det tyske mindretal den nationalt neutrale dialekt sønderjysk. Godt nok betragtede

sønderjyderne dialekten som deres nationalsprog 'æ sproch' under tysk styre, men sønderjysk er altid blevet brugt af både dansk- og tysksindede nord og syd for grænsen.

Sprogdebatten blandt de tysksindede foregik i de tyske aviser i 1920'erne og 30'erne bl.a. i *Nordschleswigsche Zeitung*. Også her var den tidlige debat præget af ønsket om mindretalssproget som modersmål, men den gled hurtigt over til at dreje sig om at sønderjysk var af uvurderlig værdi fordi det var modersmålet og et dagligsprog der gav samhørighed med hjemegnen. Medlemmerne skulle derimod stræbe efter at forbedre deres færdigheder i tysk, som i øvrigt blev betragtet som det eneste acceptable skriftsprog. Og så var det skolens opgave at lære børnene tysk og motivere dem til at benytte det ved siden af deres modersmål (Pedersen 2005: 365-367).

Dette er et sprogpluralistisk syn, hvor andre sprog ikke forhindrer det nationale ståsted, og nationaliteten godt kan være knyttet til et nationalsprog som ikke er modersmålet, men er tilegnet som andetsprog. Sprogdebatten i det tyske mindretal ser ud til at fortsætte i dette spor, og i dag bliver tysk, sønderjysk og dansk anset for at være ligeværdige sprog, men dog med hver deres funktion. Samtidig bliver det fremhævet at den nationale identitet er truet hvis tysk ikke bliver benyttet, og det tyske sprog bliver gentagne gange trukket frem som mindretallets vigtigste markør. Man aner sprognationalismens ideologi, for mindretalssproget skal ikke blot have symbolværdi, det skal være i brug så det kan markere den tyske nationalitet.

Nordfriserne har ikke en tilsvarende problematik i relation til deres mindretalssprog, for der har aldrig eksisteret nogen frisisk nationsdannelse, hverken af nordfriserne alene eller sammen med vestfriserne i provinsen Frisland i Nederlandene og østfriserne i Nedersaksen. Der har til gengæld været et nationalpolitisk modsætningsforhold i 1900-tallet mellem nordfriserne i *Nordfriesischer Verein*, som erklærede sig tysksindede, og dem som stræbte efter en status som nationalt mindretal, nemlig nordfriserne i *Foriining for nationale Friiske*, nu kaldet *Friiske Foriining*. Da den arbejder tæt sammen med det danske mindretal, har de andre nordfriserne ofte anset foreningens medlemmer for at være dansksindede, men i deres selvforståelse er de et nordfrisisk folk. I dag arbejder de to grupperinger imidlertid sammen om at fremme nordfrisisk sprog og kultur i et flersproget og flerkulturelt samfund.

4. Enhed og mangfoldighed

På tværs af statsgrænsen, sprogrænserne og de nationale, regionale eller lokale grænser i hovedet er befolkningen i grænseregionen fælles om hilsnen *mojn*, der skrives *mojn* på tysk, *plattysk* og *nordfrisisk* og bruges uanset om man taler sønderjysk, dansk, tysk, *plattysk* eller *nordfrisisk*. Imidlertid rummer ikke blot stavemåden, men også hilsnens etymologi, dens funktion og holdningen til brugen

af *mojn* forskelligheder. Der er ikke blot enhed i mangfoldigheden, men også mangfoldighed i enheden. Og dermed kan ordet illustrere det kulørte mønster som mødet mellem sprog og sprogsyn gennem tiderne har resulteret i.

Hilsnen *mojn* er af tysk oprindelse og stammer fra den dialektale udtale *morjen*, som findes i berlinsk og brandenburgsk. Det svarer til hilsnen *Morgen*. Senere er der tale om en lydovergang fra *morjen* til *mojn/moin*. Ifølge folkeetymologien som i dag flourerer i tyske reklamer og på internettet, skulle hilsnen være af frisisk oprindelse og stamme fra *mojen dag*. Det er imidlertid helt usandsynligt da adjektivet *moje* slet ikke optræder i forbindelse med hilsner i frisisk og for den sags skyld heller ikke i hollandsk. Her bruges *goed*. Og det er tillige svært at forestille sig at det svagt betonedede førsteled *mojen* skulle være bevaret, mens det stærkt betonedede *dag* skulle være faldet væk. Normalt er det omvendt som *goddag*, der bliver til *dāv* (Pedersen 1995, 2001). Tyske sprogforskere afviser således også folkeetymologien (Byl 1989).

Denne hilsen bredte sig til det nordtyske område og dermed Slesvig sandsynligvis fordi den stammede fra de kulturelle, politiske og økonomiske magtcentre, helt ligesom hilsnen *hej* i dag har spredt sig fra København til resten af Danmark. Det blev ikke *mojn* som blev udbredt. I daglig tale er hilsnen ikke nået ud over Sønderjylland, kun reklamefolk spreder den i dag som symbol på et regionalt tilhørsforhold. Ellers kan den fungere på alle tider af døgnet, men der er forskel på hvad *mojn* bliver anvendt til, for traditionelt er hilsnen kun et *goddag* syd for grænsen, mens den bliver brugt som et farvel og en hilsen i forbifarten i Vestsønderjylland og som både et *goddag* og et farvel i Østsønderjylland. Denne skelnen mellem vest og øst ser imidlertid ud til at være ved at forsvinde.

Da *mojn* begyndte at blive brugt i Sønderjylland af andre end tyskere og tysksindede i det tyske mindretal, fremkaldte det en reaktion fra mange sønderjyder. De kunne ikke forlige sig med dette tyske låneord. Blandt dem var lærer Mathias Bendix Ottosen fra Hostrup ved Tønder. Han optegnede i 1920'erne og 30'erne den lokale dialekt i en række hæfter med titlen *Hostrup-Dansk*. Efter hans død blev de udgivet som en ordbog i 5 bind i årene 1963-69 af Institut for dansk dialektforskning ved Københavns Universitet. Fra 1961 foreligger også hans lydlære.

Titlen *Hostrup-Dansk* viser at det har været Ottosen magtpåliggende at fremhæve at denne sønderjyske dialekt er en dansk dialekt. Tyske forskeres forsøg på at henregne den til de tyske dialekter bliver derved manet til jorden. Ordbogsartiklerne afspejler ligeledes at han finder det vigtigt at signalere hvad han mener om tyske låneord i dansk. Han sammenligner dem med udslæt, altså noget sygeligt, og det skal tørre væk. Med andre ord skal låneordene ikke bruges. Denne holdning kommer til udtryk i forbindelse med fx *æn Svæk*, tysk *Zweck*, og hilsnen *mojn*, som han staver *måjn*. Og interessant nok betragter han hilsnen både som *goddag* og farvel, hvilket ikke stemmer overens med den senere brug på egnen. Han skriver:

1003. æn Svæk, tysk Zweck.

Tyskerne siger meget ofte: Es hat keinen Zweck! ☹: det er unyttigt, der opnåes ikke noget dermed, det lønner sig ikke, det er ørkesløst. På Dansk siger man altså: "Dæ har 'æ-nø Svæk!" og det høres tit. Man kan ærgre sig derover, man kan gøre Forsøg på at få denne Germanisme udryddet: dæ har 'æ-nø 'Svæk! Man opnår ikke noget dermed. Sådant "Udslet" skal tørre hen af sig selv. (...) Og nu igen det sidste Skrig: "Måjn"! Rest af den smukke Hilsen: Guten Morgen! Ung og Gammel, Store og Små hilser hinanden, når de mødes, når de skilles med: "Måjn" Hu ha! Mensch, ärgere dich nicht! få 'dæ har 'æ-nø 'Svæk = det hjælper ikke.

En sådan negativ holdning til tyske låneord kom ikke blot til udtryk i artikler og ordbøger, men også i de danske dagblade. Det sønderjyske Hejmdal bragte således i 1938 et læserbrev med overskriften "*Møjn*" er "*Ugræs*". Der stod bl.a.:

Vi, som bor der, hvor to Sprog mødes, maa altid være paa Vagt imod, at Ord fra det ene ikke blandes i det andet. Vi bør passe paa, at "Frø af Ugræs" ikke fæster Rod i vort Sprog. I det store og hele har de senere Aar ogsaa virket i rigtig Retning. De fleste sønderjydske "Germanismer" er forsvundet. Men derfor er det saa meget mere paafaldende, at et enkelt Ord har kunnet trænge meget stærkt frem, og det paa et Omraade, hvor der aldeles ingen Grund var til det, da vi har Ord, der dækker bedre og lyder kønnere i vort eget Sprog. "Ugræsset" er den plattyske Hilsen "Møjn".

Læserbrevsskribenten griber til Johan Ottosens gendigtning af folkevisen "Det haver så nyligen regnet", som han skrev i anledning af de sønderjyske nationale lederes besøg hos deres støtter i København i 1890. I første strofe står de berømte ord: "frø af ugræs er føget over hegnet", som er et billede på den tyske indflydelse og det tyske styre i Sønderjylland. Mojn bliver i dette læserbrev henregnet til sådant tysk "ukrudt", og det rummer desuden en æstetisk vurdering af det lydlige indtryk, der falder ud til fordel for danske hilsner. Mojn er med andre ord uønsket og lyder heller ikke godt. Og læserbrevet slutter med et krav om at mojn skal forbydes: "Vi vil gøre 'Møjn' til Løgn. Vi vil ha' det 'forbøjn'".

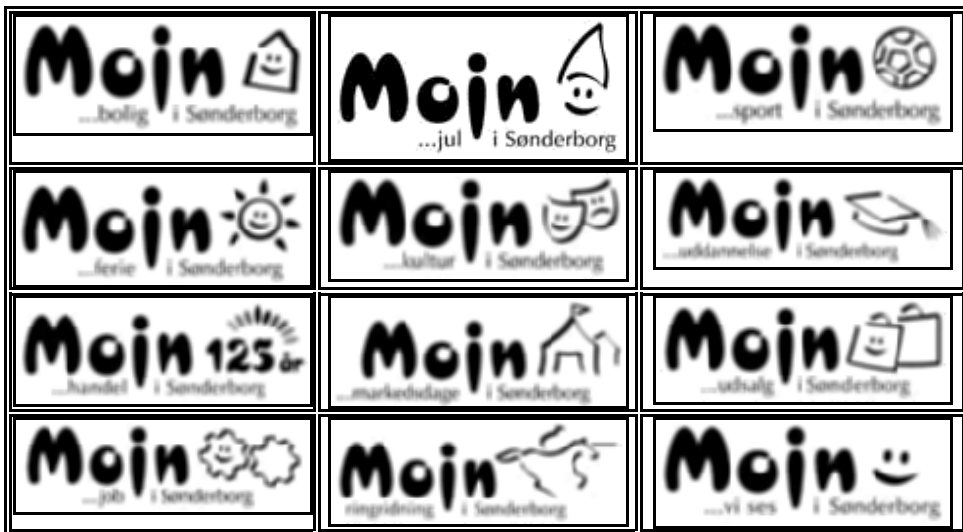
Det er stadig en udbredt holdning blandt dansk-nationale sønderjyder som voksede op omkring 1920, at "mojn er forbojn". Dette forbud har været så stærk en markør for et dansk nationalt sindelag at den efterfølgende generation også er blevet gjort bekendt med det, men børn som er født efter 1970, kender ikke forbuddet. Det viser en spørgeskemaundersøgelse fra 1994 (Pedersen 1995). De er tværtimod vokset op med mojn som en sønderjysk hilsen, en karakteristisk ordet også får i *Alsisk Ordsamling*, mens det bliver defineret som en mindre formel hilsen i *Den Danske Ordbog* med den tilføjelse at det er en almindelig hilsen i Sønderjylland.

4.1. Mojn-kampagner

Hilsnen mojn slog rigtig igennem i 1970'erne efter at Sønderborg Handel havde

markedsført byen med sloganet “Mojn, vi ses i Sønderborg”, hvor bogstavet o i mojn var en smiley med hat på. Det figurerede overalt, ikke blot i forretningerne, men også på T-shirts, krus og posthusets frankeringsstempel. Det sønderjyske bryggeri Fuglsang lavede tilmed en Sønderborg-pils med sloganet på flaskehals-etiketten. Kampagnen blev understøttet af slagsangen *Mojn* som Valdemars Orchestra spillede ved utallige lejligheder, og som opnåede at komme på Dansktoppen.

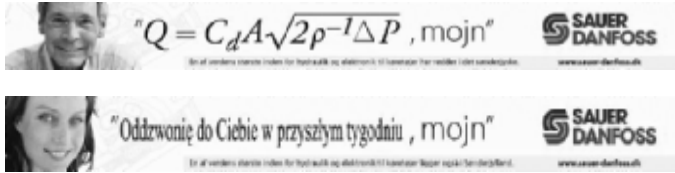
Denne lancering af mojn førte ikke til nogen national rejsning, men flere gamle medlemmer af de nationale foreninger, Sprogforeningen og Sønderjydsk Skoleforening, har over for mig udtrykt deres forargelse over kampagnen, og over at jeg i det hele taget ville beskæftige mig med dette tabu-ord. Ifølge deres opfattelse skulle “det tørre hen af sig selv”, som Ottosen udtrykte det i ordbogen. Mojn visnede imidlertid ikke, men blomstrede i de følgende årtier, og Sønderborg har haft gentagne kampagner med sloganet, hvor smileyen har haft forskellig hovedbeklædning. Da Sønderborg Handel fejrede sit 125-års jubilæum i 2004, kom der et nyt design og en række mojn-sloganer med hvert sit logo:

Fra: www.sdbg-city.dk/Jubilogo

Disse intensive kampagner i Sønderborg og Radio Mojn i Aabenraa har været med til at slå mojn fast som en sønderjysk hilsen. Hertil bidrog også en cd-rom med mojn for tilflyttere, som var vedlagt det satiriske hæfte *Æ rummelpot 2004*. Og tiltagene har nok også fået andre virksomheder til at bruge hilsnen i deres reklamer. I 2005 kører Sauer-Danfoss således en kendskabskampagne hvori mojn indgår. På plakater i læskure ved busstoppesteder og på streamere på busser bliver hilsnen brugt til at

markere det sønderjyske tilhørsforhold og til at vække opsigt både i forbindelse med en matematisk formel og en sætning på polsk. For mange bliver det uforståelige derved kombineret med det velkendte og vækker nysgerrighed.

På tilsvarende vis bliver den tyske dobbelthilsen moin-moin brugt i reklameøjemed syd for grænsen, men i endnu større udstrækning end den sønderjyske hilsen. En ugeavis hedder Moin-Moin, og det mildt sagt vrimler med hilsnen langs den slesvig-holstenske vestkyst, sandsynligvis især her pga. fejlslutningen om ordets frisiske oprindelse. Moin-Moin ses over indgangen til postkontorer og hoteller, på postkort og på souvenirs i alle tænkelige former som fx krus, kasketter, paraplyer og T-shirts. Hilsnen signalerer et regionalt tilhørsforhold, og den sælger. Og som i Sønderjylland tager store firmaer, som fx dagbladet Frankfurter Allgemeine Zeitung, hilsnen i brug i deres regionale kampagner.

Over indgangen til postkontoret i Husum var der i 1996 velkomsthilsnen Moin-Moin og en opfordring på plattysk om at kigge ind.

4.2. *Mojn/Moin, de unge og identiteten*

En grænseoverskridende undersøgelse af unge gymnasieelevers brug og holdning til hilsnen midt i 1990'erne afslørede ligeledes en udbredt brug af mojn/moin (Pedersen 1995, 2001). De sønderjyske elever gav udtryk for at mojn understregede en følelse af fællesskab, men nogle få tog afstand fra hilsnen fordi den virkede bondsk. De var endvidere enige om at mojn var et farvel i Vestsønderjylland og en hilsen i forbifarten, mens den fungerede som både goddag og farvel i Østsønderjylland. I de danske gymnasier ville eleverne stave hilsnen mojn eller møjn, mens nogle i det tyske mindretals gymnasium foretrak den tyske stavemåde moin, men betragtede ordet som en sønderjysk hilsen.

Unge som gik på det danske gymnasium Duborg-Skolen i Sydslesvig, forbandt derimod hilsnen med tysk sprog og kultur, og i overensstemmelse hermed mente de fleste at ordet skulle staves moin og var et udtryk for et goddag. Nogle skrev dog at: "I Sønderjylland bliver mojn fortrinsvis brugt som farvel, i Nordtyskland som goddag og i Sydslesvig som begge dele da vi er påvirket af begge kulturer." (Pedersen 1995:261). I de tyske gymnasier fremhævede enkelte elever også denne forskel i funktionen, men de var enige om at tyskere kun sagde goddag med hilsnen, og at de stavede den moin. De brugte den alle som enkeltord eller i den redupliserede form moin-moin.

En sydslesviger reklamerer for et løb arrangeret af Sydslesvigs Danske Ungdomsforeninger i 1997.

I Sønderjylland er mojn således gået fra at være et nationalt stridsmærke til at være et folkeligt symbol på en sønderjysk identitet. Flere medlemmer af det tyske mindretal betragter derimod hilsnen både som en sønderjysk og som en slesvigsk hilsen, der kan signalere en regional grænseoverskridende slesvigsk identitet. I Slesvig-Holsten er en sådan slesvigsk identitet i forbindelse med hilsnen mojn ikke blevet beskrevet, men derimod bliver mojn hæftet på en nordtysk eller frisisk identitet, mens den i det danske mindretal ses som udtryk for en tysk og en sønderjysk identitet samt en dansk mindretalsidentitet som sydslesviger.

5. Standardisering og sproglig variation i flertal og mindretal i Sønderjylland

5.1. *De sønderjyske dialekter og rigsdansk*

I Sønderjylland bliver hilsnen mojn brugt både i sønderjysk og rigsdansk og af indfødte og tilflyttere i Sønderjylland og er derfor ikke et barometer for hvorledes det går de sønderjyske dialekter. Der er stadig forskelle i dialekterne fra øst til vest og fra nord til syd, men de bliver mere og mere udviskede, og der er næppe tvivl om at dialekterne er vigende til fordel for et sønderjysk regionalsprog. Tilmed oplever bedste- og oldeforældregenerationen, som lærte deres børn sønderjysk, at deres børn og børnebørn ikke giver dialekten videre. De blev i modsætning til forældrene tosprogede med rigsdansk allerede i børnehaven og skolen og skulle jo i teorien nemt kunne være blevet bidialektale. Det blev nogle af dem også, men dialekter har så ringe en status i skolen og i Danmark som helhed at de for mange rangerer på linje med andre fænomener fra et uddødt bondeliv som egnsdragter og hesteplov. De finder at det er ude af trit med et moderne liv at tale sønderjysk med børnene, og måske taler deres ægtefælle også kun rigsdansk. Men der er selvfølgelig sønderjyder som vælger at give sønderjysk videre. Det er dog ofte i form af et sønderjysk regionalsprog med få dialektale træk.

De børn som vokser op med sønderjysk i dag, bliver som deres forældre bidialektale, men en undersøgelse blandt unge i Tønder foretaget af Marie Maegaard (2000) viser at de på den ene side holder af sønderjysk og på den anden side gerne vil være ligesom dem der taler rigsdansk. De ligger under for et pres fra en rigsdansk højstatusnorm. Når de blev interviewet, var de således stolte over at kunne tale sønderjysk, men når de blev udsat for en test, så vurderede de lokalsproget lavest og københavnsk sprogbrug højest.

Blandt de tysksindede i det tyske mindretal har mange stadig sønderjysk som modersmål og tysk som nationalsprog. Den sproglige standardisering inden for dansk i Danmark er imidlertid begyndt også at påvirke denne gruppe. Tidligere talte de tysksindede ikke rigsdansk i Sønderjylland, for dette sprog blev betragtet som ensbetydende med et dansk nationalt tilhørsforhold fra både tysk og dansk side, men

i dag vælger de det ofte i samtale med rigsdansktalende, og formodentlig taler nogle forældre rigsdansk med deres børn (Pedersen 2005:347-49). Så måske går min spådom om at mindretallet ville være de sønderjyske dialekters beskytter, ikke i opfyldelse (Pedersen 1992:135).

5.2. Nordslesvigtyisk og højtysk

Eftersom dansk er det officielle sprog i Sønderjylland, og mange i det tyske mindretal har sønderjysk som modersmål, er det danske sprog kilde til at mindretalssproget tysk fremtræder i en varietet som kaldes nordslesvigtyisk. Den adskiller sig fra det tyske standardsprog, højtysk, på flere punkter. Byram (1986:67,149) finder at danske prosodiske træk er det mest karakteristiske for nordslesvigtyisk, og Pedersen (2000b:213) tilføjer bl.a. leksikalske særtræk som ord til ord-oversættelser. Da denne tyske varietet bliver talt inden for mindretallet, hører den til en gruppe med en fælles etnicitet og kan derfor betegnes som en etnolekt. Dertil kommer at mindretallet fuldt ud accepterer nordslesvigtyisk, det er kun i skolen at højtysk er den gældende norm, men dette ideal lever ikke alle lærere og elever op til.

Der er dog mindretalsmedlemmer som behersker højtysk, og nogle af dem vælger denne form for tysk i kommunikation med tyskere fra Tyskland, mens de foretrækker nordslesvigtyisk i samtale med andre fra mindretallet. De markerer derved en samhørighed med dels tilhørslandet, dels mindretallet, og medlemmerne har således et mangfoldigt sprogligt repertoire som de benytter i forskellige sociale relationer, mundtligt og skriftligt.

5.3. Navne, ordbøger og retskrivning på sønderjysk

Mens de sønderjyske dialekter stadig bliver givet videre til børnene inden for det tyske mindretal, så ser de ud til at være vigende som modersmål hos flertalsbefolkningen. De kommer så til gengæld i stigende grad på tryk i enkeltstående sønderjyske ord i aviser og i navne på vejskilte som Æ. Stajsvej (Stadsvejen) og forretningsnavne som Æ' Bix. Og forretningerne kan føre produkter med dialektale navne som Æ Tynnevin (Tøndervinen), og deres reklamer kan være helt eller delvis på sønderjysk (Pedersen 1993, 2003). Som i eksemplerne bliver dialekten ofte signaleret ved hjælp af det foransatte bestemte kendeord 'æ' eller 'e', men ordet volder problemer, for ikke alle ved hvad det er en størrelse. Nogen tror det er en forkortelse og sætter punktum eller en apostrof, mens andre mener at apostroffen er en trykstreg selv om den står efter bogstavet. Men ingen af disse ortografiske eller lydligge begrundelser holder stik, og apostroffen er udtryk for en ren og skær apostrophitis dialektos, dvs. syge apostroffer eller apostroffer hvor de ikke skal være (Pedersen 2002).

Æ' Bix er en lille købmandsbutik i Genner ved Aabenraa, som åbnede i 2003.

5.4. Sønderjysk dialektbevarelse

Skiltene og navnene med dialektale indslag kan betragtes som sproglige mindetavler, men også som symboler på en sønderjysk identitet. De er led i sprogplanlægning med det formål at bevare sønderjysk. Den finder også sted i Alsingergildet og Æ Synnejysk Forening, som har stor lokal mediebevågenhed. Alsingergildet blev startet i 1946 som et alsisk dialektselskab, og det er et selvsupplerende gilde. Det har bl.a. udgivet *Alsisk Ordsamling*, som er en dialektordbog redigeret af fagfolk. Der er udtale, betydning, etymologi, eksempler på hvordan ordene bliver brugt, og så lidt kulturhistorie. Æ Synnejysk Forening er derimod en åben forening, som blev stiftet 2000, og den har 1719 medlemmer i juni 2005. De mener at de kun kan blive ved med at kalde sig sønderjyder hvis de bevarer det sønderjyske sprog i tale og skrift. Foreningen har en hjemmeside og et medlemsblad på sønderjysk, og dialekten bliver også brugt ved medlemsmøder og ved foreningens gudstjenester inden for de danske og tyske menigheder i Folkekirken. Det er således en forening for både danske og tysksindede.

Af foreningens andre aktiviteter kan nævnes udgivelsen af *Min føøst tusin' oe å synnejysk* (Amery 2002), som er en oversættelse til sønderjysk af Elin Fredsted af billedbogen *The first thousand words* (Amery 1995). Denne sønderjyske udgave er i øvrigt anmeldt i LexicoNordica (Nielsen & Zethsen 2004). Desuden har foreningens hjemmeside to ordbøger fra sønderjysk til rigsdansk, Egon Maarup: *synnejysk*

sproch og Yrsa Lønne Hansen: *Så'en snakker vi i Ballum* (www.synnejysk.dk). Et par andre medlemmer har også udgivet ordbøger. Det er Else Christensen med *Oespråg å Oebogh o synnejysk. Ordsprog og ordbog på sønderjysk* og Herbert Matzen, der har udgivet *Sønderjyske ord på Højeregnens dialekt* på opfordring af og med støtte fra Fonden til udgivelse af egnsbeskrivelser fra Højeregnen. Den er fra sønderjysk til rigsdansk, men er suppleret med et privat særtryk med ordene fra rigsdansk til sønderjysk.

Det sønderjyske bryggeri Fuglsang har også bidraget til bevaring af sønderjysk. I 2002 producerede det omkring 3 mio. øl som havde en flaskehalsetiket med en sønderjysk vending fra Else Christensens samling. Dette bliver omtalt i forordet til hendes ordbog af formanden for Æ Synnejysk Forening, hvor han skriver at: "Disse vendinger har været med til at få gang i snakken omkring det sønderjyske sprog. I takt med disse tiltag vil den nødvendige bevidsthed omkring vores sønderjyske sprog blive styrket."

5.5. Sønderjysk retstavning

Formandens definition af dialekten som et sønderjysk sprog stammer fra tiden under tysk styre og viser at han ønsker at sønderjysk skal rangere på lige fod med andre sprog. Derfor er det også magtpåliggende for foreningen at udvikle et skriftsprog. Dens første bidrag til en standardisering af de sønderjyske dialekter skete med *Min føøst tusin' oe å synnejysk*, som ifølge forordet er "et forsøg på at skabe en nogenlunde konsekvent sønderjysk retskrivning". Alsingergildet har efterfølgende publiceret en standardiseret retskrivning for de alsiske dialekter, som adskiller sig fra foreningens. Et eksempel er det foransatte bestemte kendeord som bliver skrevet 'e' fx *e huss* (huset) (Alsingergildet 2004:2) i modsætning til Æ Synnejysk Forenings brug af 'æ' i dens navn og i dens ordbog selvom forordet angiver *e/æ*, fx *æ huus* (huset) (Amery 2002:49). En sammenligning af de to eksempler viser endvidere at ordet *hus* staves forskelligt. På alsisk er der en kort vokal med accent 1, hvilket bliver markeret med dobbeltskrivning af efterfølgende konsonant, mens vokalen kan være lang på et regionalt sønderjysk, hvilket er angivet med dobbeltskrivning af vokalen.

Disse eksempler viser hvor svært det vil blive at nå frem til en autoriseret retskrivning for sønderjysk som alle sønderjyder kan være enige om. Der har således også i årevis været strid om hvorledes det foransatte bestemte kendeord skulle staves, men den lagde dialektologen Magda Nyberg låg over ved at give en begrundelse for brugen af 'æ' og 'e' i Sønderjysk Månedsskrift i 1993. Heri skriver hun at 'æ' svarer til den æ-agtige udtale af kendeordet vest for Hovedvej 10, mens den mere e-agtige udtale øst for hovedvejen har resulteret i 'e'. Dette forhold bliver afspejlet på morsom vis på vejskiltet Æ. Stajsvej, som står i Bolderslev vest for hovedvejen. Herpå er 'E' blevet rettet til 'Æ', men det har ikke været muligt at få oplyst hvornår det har fundet sted.

Æ. Stajsvej (Stadsvejen) er vejen ud af Bolderslev og mod købstaden Aabenraa. Skiltet er fotograferet i 1992.

5.6. Sprogpluralisme

Nogle af ordbøgerne og cd-rommen med mojn er med til at vise en ændret holdning til brugen af sønderjysk. Det er ikke længere forbeholdt de indfødte nu hvor de fleste taler et sønderjysk regionalsprog. Sønderjyderne har øjensynlig ikke længere en dialektal målestok. Den blev tidligere anvendt over for tilflyttere som forsøgte at tale sønderjysk, og de kom som regel under mindstemålet. I sønderjydernes ører kunne de ikke tale det *ret*, dvs. rigtigt, og derfor skulle de lade være selv om de måske havde boet på egnen det meste af deres liv. I dag beretter flere sønderjyder derimod med en vis stolthed i stemmen om tilflyttere og indvandrere som lærer sønderjysk på arbejdspladsen og i lokalmiljøet. Den regionale identitet og det regionale sprog er nu for alle, måske fordi den ellers ville dø ud.

Sprogbrugen og sprogsynet hos både flertallet og mindretallet i Sønderjylland er dermed i stigende grad præget af sprogpluralisme. Tysk har høj status som mindretalssprog og nabosprog, og sønderjysk er for alle. En stærk indikator herfor er at Sprogforeningen, som blev oprettet for at bevare dansk sprog under tysk styre, i 2004 udgav Laurids Koks vise om Danevirke "Danmark dejligst vang og vænge" på både dansk og tysk (Karstoft 2004).

6. Sproglig mangfoldighed i Sydslesvig

6.1. Sønderjysk, sydslesvigsk og rigsdansk

I det lille område syd for grænsen, hvor sproskiftet til plattysk ikke slog igennem, er sønderjysk gået så meget tilbage at dialekten kun bliver givet videre til børnene i nogle enkelte familier, men den bliver holdt i live af bl.a. teatergruppen *Æ Amatører*. Den består af medlemmer af det danske mindretal. Så ligesom det i Sønderjylland kan blive det tyske mindretal som i længst tid bevarer sønderjysk i Danmark, kan det blive det danske mindretal som bevarer sønderjysk i Tyskland.

Dette danske mindretals officielle sprog er dansk, som findes i to varieteter. Foruden rigsdansk er der sydslesvigsk, som fortrinsvis beherskes af dem som har tilegnet sig dansk som andetsprog i mindretallets institutioner. De fonologiske, grammatiske og semantiske særtræk som karakteriserer sydslesvigsk i forhold til rigsdansk, er med få undtagelser overført fra tilsvarende træk i tysk. Især de leksikalske særtræk i dansk adskiller mindretallets medlemmer fra tyskere som har dansk som fremmedsprog. De er fuldt ud accepteret og er i høj grad medvirkende til at sydslesvigsk kan karakteriseres som en etnolekt ligesom nordslesvigstysk. Særtrækkene falder i 3 kategorier: Sydslesvigismen er oversættelseslån i stedet for ord brugt af etsprogede i Danmark. Fx kaldes en pedel eller vicevært for *husmester*, oversat fra tysk *Hausmeister*. Anden kategori er danske sydslesvigord, som også er oversættelseslån, men de betegner forhold eller ting som ikke findes i Danmark, som fx en *socialstation* fra tysk *Sozialstation*. Det er en institution hvor man kan søge hjælp hos socialrådgivere, sygeplejersker og læger. Endelig er der de gammeldags parallelord som *sørgehøjtidelighed*, en parallel til tysk *Trauerfeier*, hvor danske i Danmark nu til dags foretrækker *begravelse*. En række af sådanne sydslesvigismer og danske sydslesvigord er samlet i *Ordbog over Det Danske Sprog i Sydslesvig* (Skov 1997).

I daglig tale er sydslesvigsk værdsat af de fleste sydslesvigere, men i skolen er rigsdansk stadig højstatusnormen. Det er også tilfældet inden for skriftsproget, og flere sydslesvigske forfattere er blevet kritiseret for sprogkontaktfænomener i deres værker. De ser dem dog i lighed med andre som identitetsskabende elementer og ønsker ikke at få dem rettet. De vil betragtes som sydslesvigere med en mindretalsidentitet. Måske har Flensborg Avis et lignende ønske om at markere at den er en mindretalsavis, for den bærer også præg af sprogkontakten.

Til mindretalsidentiteten hører for manges vedkommende tysk som modersmål og en loyalitet over for dette sprog. De er tosprogede og bruger begge sprog i mindretalsrelationer. Dansk finder de fortrinsvis anvendelse for inden for mindretallets institutioner og foreninger og først og fremmest med de ansatte og lederne, og bestyrelsesposter kræver at man taler dansk. På tomandshånd i samtaler af privat karakter i mindretalsregi kan sprogvælget derimod falde ud til fordel for både dansk og tysk eller et skifte mellem sprogene. Blandt de unge i mindretallets skoler har

dette skifte ofte karakter af at være kodeskift som helt integrerer sprogene, som regel tysk, sydslesvigsk, rigsdansk, engelsk og udtryk fra indvandrersprogene. De er ved at etablere en global sprognorm som også er beskrevet i storbyer med mange indvandrere (Quist 2000).

6.2. *Flensborg petuh*

Mens de unges blandingsprog er dynamisk og levende, er en anden blandingsvarietet i grænseregionen ved at uddø. Det er Flensborg petuh, som er en blanding af højtysk, plattysk, dansk og sønderjysk. Det er tidligere blevet kaldt Petuhtantendänisch af tyskerne, mens danskerne betegnede det som petuhtantetysk, velsagtens fordi ingen af dem ville kendes ved blandingsproget. Det stred jo mod sprognationalismens standardisering. I dag bliver det kort og godt kaldt petuh eller Flensborg petuh.

Varieteten fik sit navn fra ordet *partout*, som fører os tilbage til tiden før 1920. Der kunne man købe et partoutkort til at sejle med damperne på Flensborg Fjord om sommeren. Det var en yndet fornøjelse for de velstående fruer i Flensborg, og de blev derfor kaldt petuhtanter. Damperne lagde til på både nord- og sydsiden af fjorden, og passagererne kunne gå fra borde og drikke kaffe på restauranterne uden pas og toldkontrol da der var tysk styre på begge sider. Men der var forskelle i det sproglige landskab, og petuhtanterne kom selv fra en by med blandet sprogbrug. Det højere borgerskab talte højtysk, de øvrige plattysk og specielt i byens nordlige og vestlige udkant blev der talt sønderjysk. Og der var vel nogle som stadig brugte den flensborgske, sønderjyske bydialekt. Rigsdansk var der muligvis også som et levn fra dansk som skolesprog før 1864.

Petuh er således et produkt af kontakten mellem alle disse sprog og dialekter især blandt petuhtanterne. De findes ikke mere, og sejladsen er så at sige ophørt, men de ældre indfødte flensborgere elsker stadig at bruge petuhudtryk. Derved signalerer de deres tilhørsforhold til byen, og så sker der det samme som med sønderjysk i Sønderjylland, petuh bliver skrevet ned, og der bliver udgivet ordbøger af lokalpatrioter. En af dem er *Petuh ABC* af W.L. Christiansen. Den indeholder både historier som i en læsebog, vel deraf navnet ABC, men også en ordbog fra petuh til tysk. Forfatteren præsenterer sig selv sådan her: "Sze, ich hab viele jahre as fremdnführer chearbeitet un deszwech nimm ich szi nu mit auf ein kleine stadtführung auf petuh." (Christiansen 2004:16). Stavemåden afspejler petuhudtalen, hvor 's' foran vokal er et ustemt, men meget skarpt 'sz', szollen (sollen/skulle) og 'g' i forlyd foran vokal 'ch', chehören (gehören/tilhøre). Der er endvidere et specielt ordforråd med oversættelseslån, og bøjninger og sætningsstrukturer afviger fra standardgrammatikken. Fredsted (1983:30) giver følgende eksempel: "Was'n tumpigen Schnack un kommen mit, szon tumpiges Wort" (sikken en tosset snak at komme med, sikken et tosset ord), hvor højtysk, plattysk og sønderjysk er blandet sammen.

6.3. Plattysk

Plattysk kaldes også nedertysk og er betegnelsen for en række tyske dialekter i området fra grænsen og sydpå til Aachen i vest og Frankfurt an der Oder i øst. Det var officielt sprog indtil 1650, men fik derefter status som dialekt, men mange fortsatte med at skrive på plattysk. Der bliver fortsat skrevet litteratur på plattysk og artikler og historier i lokalaviser, og der er plattyske teaterforestillinger fx på *Niederdeutsche Bühne* i Flensborg og radioudsendelser i RSH (Radio Schleswig-Holstein) og NDR (Norddeutscher Rundfunk). Tv-udsendelser på plattysk forekommer også.

I Sydslesvig er der stadig mange som kan forstå eller tale plattysk. Det fremgår af en undersøgelse fra 2004 foretaget af Zentrum für Niederdeutsch in Landesdeel Schleswig, hvor 91% af folk på landet forstår plattysk, og 57% kan stadig tale det. Der er imidlertid kun få børn som får plattysk som modersmål. Nogle børn lærer senere lidt plattysk i familien eller lokalsamfundet fx vha. den plattyske version *Mien Eerste Dusennd Wöör* af Heather Amerys ordbog (1998). De kan også lære noget i de skoler hvor plattysk indgår i undervisningen enten som et valgfag eller som en dimension i tyskundervisningen. Hertil bliver der fremstillet en del undervisningsmateriale fx madopskrifter og små fortællinger på plattysk, og lærerne kan deltage i efteruddannelseskurser i plattysk. Desuden er der hvert år en konkurrence om hvilken skoleelev som er bedst til at læse op på plattysk. Den bliver arrangeret af Schleswig-Holsteinischer Heimatbund, som er meget aktiv i bestræbelserne på at fremme og bevare plattysk.

6.4. Nordfrisisk

Der er ligeledes foreninger som støtter og aktivt er med til at bevare nordfrisisk på Slesvig-Holstens vestkyst. Sproget kom med indvandrere fra syd, som bosatte sig i området omkring 800 og igen 300 år senere. Der er ikke noget standardsprog, men nordfrisisk består i dag af de 5 fastlandsdialekter Wiedingharderfrisisk, Bökingharderfrisisk, Karrharderfrisisk, Nordergoesharderfrisisk, Mittelgoesharderfrisisk og Halligfrisisk og de 3 ødialekter Sildfrisisk, Før/Amrumfrisisk og Helgolandfrisisk. Forskellene på dialekterne er på nogle punkter så store at de giver forståelsesproblemer, fx hedder et bord både Staal, boosel, Taffel, skiuw og scheew. Dertil kommer at der ikke er en fælles nordfrisisk skriftsprogsnorm, for hver dialekt har sine ortografiske konventioner (Walker & Wilts 2001:284-313), men når der er behov for faglig assistance til at skrive på dialekterne fx til undervisningsmateriale, træder Nordfrisische Wörterbuchstelle ved Kiels Universitet hjælpende til. Her bliver der arbejdet på ordbøger over de nordfrisiske dialekter. Nordfriisk Instituut i Bredstedt bidrager også, og det har bl.a. udgivet oversættelser til 6 forskellige nordfrisiske dialekter af Heather Amerys *The first thousand words*. Udgaven på Bökingharderfrisisk, som også kaldes Moringer, hedder: *Min jarste duusennd uurde. Frasch* (Amery 1998).

Nordfrisisk bliver først og fremmest brugt inden for familien og med venner, men i forretninger og på gaden høres det sjældent. I det offentlige rum forekommer det desuden ved teaterforestillinger og i de nordfrisiske foreninger og ved særlige lejligheder i kirken. Man kan også høre nordfrisisk i Welle Nord i NDR (Norddeutscher Rundfunk) nogle minutter om ugen, men ikke i tv-udsendelser. I de skrevne medier forekommer nordfrisisk sjældent, for nordfriserne har ikke deres eget dagblad som det danske og det tyske mindretal, men indimellem bringer lokalaviserne artikler på en af dialekterne, og i de private rubrikannoncer forekommer de også. Desuden har tidsskriftet *Nordfriesland*, som udgives af Nordfriisk Instituut, artikler på nordfrisisk, og der bliver skrevet en del litteratur på dialekterne. Dette institut udgiver også undervisningsmateriale som bliver fremstillet på de enkelte dialekter af engagerede lærere og pædagoger.

De er med til at fremme udviklingen af det nordfrisiske sprog hos børnene. I 14 børnehaver indgår nordfrisisk således i det sproglige repertoire i form af sange og lege, mens 2 børnehaver på øerne har en decideret tosproget tysk-frisisk dagligdag. Inden for skolerne er det kun på Risum Skole under Dansk Skoleforening for Sydslesvig at nordfrisisk både er et undervisningssprog sammen med dansk og et obligatorisk fag. På 3 andre danske skoler og 27 offentlige skoler er nordfrisisk derimod et frivilligt fag (Petersen 2004).

Selv om nordfrisisk hverken har en fremtrædende plads i dagligtale i lokalsamfundet eller i medierne, så bliver sproget stærkt markeret i det offentlige rum via tosprogede byskilte med tysk og nordfrisisk tekst og etsprogede vejskilte med nordfrisiske navne.

I Nordfrisland blev det tilladt at sætte tosprogede byskilte op i 1997. Dette eksempel er fra Niebüll, som hedder Naibel på Bökingharderfrisisk. Denne dialekt bliver også kaldt Moringen.

7. Grænseoverskridende sprogbrug og sprogsyn – en konklusion

De som behersker en af de sønderjyske eller nordfrisiske dialekter, et plattysk eller et sønderjysk regionalsprog eller en af de sproglige varieteter sydslesvigsk, nordslesvigtyisk eller Flensborg petuh, har som regel også en kompetence i et standardnært dansk eller tysk, evt. rigsdansk eller højtysk. Derved er de bidialektale eller tosprogede. Det er imidlertid først og fremmest medlemmerne af det danske og tyske og til dels det nordfrisiske mindretal som er karakteriseret ved en dansk-tysk tosprogethed i dag. De kan kommunikere frit og ubesværet på dansk og tysk.

I flertalsbefolkningerne behersker en del dog dansk eller tysk som fremmedsprog, især sønderjyder som har tilegnet sig tysk gennem undervisning i skolen og via tysk radio og tv siden 1960'erne. De unge sønderjyders færdigheder i tysk er imidlertid vigende fordi de fravælger tysk som fag i skolen, og mange foretrækker engelsksprogede tv-programmer. Det samme mediebillede hersker i Sydslesvig, hvor ikke alle skoleelever har mulighed for at vælge dansk som fremmedsprog. Trods disse begrænsninger er der en stigende bevidsthed om nabosprogets betydning og en anerkendelse af dansk som et sprog ligeværdigt med tysk. Det har fx været muligt at oprette en grænseoverskridende dansk-tysk gymnasieklasse, som bliver undervist i dels Tønder, dels Niebüll af danske og tyske lærere på dansk og tysk. Når de krydser grænsen, ser de officielle vejskilte på nabolandets sprog i deres hjemland. Det er et resultat af Sønderjyllands Amts sprogpolitik for amtets vejskilte, som er i modstrid med Trafikministeriets regler for statens vejskilte, men som svarer til det tyske trafikministeriums retningslinjer fra 2000 for vejvisning i Tyskland. Her skal grænseoverskridende vejvisning til mål i grænselandet udelukkende skrives på originalsproget, men tosproget hvis bynavnene på de to nabolandes sprog er meget forskellige.

Sådanne positive holdninger til nabolandets sprog er med til at give den sproglige mangfoldighed mulighed for at fortsætte med at eksistere, og de giver sprognationalismen ringe kår. Dertil bidrager også mindretallenes erkendelse af at mindretals-sprogets status er lav som hjemmesprog og kun høj inden for en begrænset række områder. Deres satsning på tosprogethed og et bredt sprogligt variationsmønster kunne være et forbillede for sprogbrug og sprogsyn i såvel Danmark som Tyskland.

Litteratur

Ordbøger:

- Alsisk Ordsamling*, 1. udgave 1988, 2. udgave 2002. Augustenborg: Alsingergildet.
- Amery, Heather 1995: *First Thousand Words*. London: Usborne Books.
- Amery, Heather 1998a: *Mien Eerste Dusedn Wöör. Platdüütsch*: Karl-Peter Köpp. Bredstedt: Nordfriisk Instituut.
- Amery, Heather 1998b: *Min jarste duusend uurde. Frasch*: Alfred Boysen et al. Bredstedt: Nordfriisk Instituut.
- Amery, Heather 2002: *Min føøst tusin' oe å synnejysk*. Oversat fra First Thousand Words til sønderjysk af Elin Fredsted. Aabenraa: Æ Synnejysk forening.
- Christensen, Else 2003: *Oespråg å Oebogh o synnejysk. Ordsprog og ordbog på sønderjysk*. Skærbæk: Eget forlag.
- Christiansen, W.L. 2003: *Petuh-ABC*. Goldebek: Mohland.
- Den Danske Ordbog 2003-2005*. København: Gyldendal og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Matzen, Herbert 2004: *Sønderjyske ord på Højeregnens dialekt*. Højer: Eget forlag.

- Ottsen, Mathias B. 1961: *Hostrup-Dansk. Lydlære*. (Udg. Ella Jensen). Udvalg for Folke-
maals Publikationer. Serie A nr. 20. København: Københavns Universitet.
- Ottsen, Mathias B. 1963-1969: *Hostrup-Dansk. II Ordbog*. Bind 1-5. (Udg. Ella Jensen og
Magda Nyberg). Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A nr. 21.1-21.5. Bind 1-3
1963-65, bind 4-5 1966-69. København: Københavns Universitet.
- Skov, Christian 1997: Ordbog over Det Danske Sprog i Sydslesvig. I: SSF's Presseudvalg
1998: *Lille Klaus – en cd om Sydslesvig*. Flensborg: Sydslesvigsk Forening.

Anden litteratur:

- Alsingergildet 2004: *Alsisk skriftsprog Vejledning i skrivemåde*. Augustenborg: Alsingergil-
det.
- Andersen, Nikolaj 1902: Sproglige Ændringer II. I: *Sønderjydske Aarbøger*, 161-240.
- Byl, Jürgen 1989: MOIN! Die lange Erklärung eines kurzen Grusses. I: *Ostfriesland* 1, 10 ff.
- Byram, Michael 1986: *Minority Education and Ethnic Survival. Case Study of a German
School in Denmark*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fredsted, Elin 1983: Spiser man mon børn i Flensborg. I: *Mål og Mæle* 9/1, 27-31.
- Karstoft, Christian B. (red.) 2004: *Om Tyre Danebod. Laurids Koks vise om Danevirke fra
omkring 1690*. Flensborg: Sprogforeningen.
- Maegaard, Marie 2001: "Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis!" Om
sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge. I: *Danske Talesprog* 2. København:
Københavns Universitet, 77-166.
- Nielsen, Martin og Karen Korning Zehtsen 2004: Vondt snakke man å synnejysk, vondt
skriwe man å synnejysk? I: *LexicoNordica* 11. Oslo, 299-307.
- Nyberg, Magda 1988: *Tyske låneord i sønderjysk*. Dialektstudier 5. København: Institut for
Dansk Dialektforskning.
- Nyberg, Magda 1993: Skal det foransatte bestemte kendeord i sønderjysk skrives med e eller
æ? I: *Sønderjysk Månedsskrift*, 117-118.
- Pedersen, Karen Margrethe 1992: Det levende sprog. Har du snakket sønderjysk med dit
barn i dag? I: *Sønderjysk Månedsskrift*, 131-135.
- Pedersen, Karen Margrethe 1993: Æ trinbræt – En studie over det dialektale skriftsprog i
Sønderjylland i 1990'erne. I: *Jyske Studier*. København: Københavns Universitet, 134-49.
- Pedersen, Karen Margrethe 1995: MOJN – en hilsen i Sønderjylland i 75 år. I: Henrik Becker
Christensen (red.) *Grænsen i 75 år*. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning & Told-
og Skattehistorisk Selskab, 244-268.
- Pedersen, Karen Margrethe 2000: *Dansk sprog i Sydslesvig*. Bind 1 og 2. Aabenraa: Institut
for grænseregionsforskning.
- Pedersen, Karen Margrethe 2000b: German as First Language and Minority Second
Language in Denmark. I: Gabrielle Hogan-Brun (ed.) *National Varieties of German
outside Germany*. Oxford: Peter Lang, 195-221.
- Pedersen, Karen Margrethe 2001: Mojn og hej. *Pluk* nr. 3, 1-11.
- Pedersen, Karen Margrethe 2002: Bestemt kendeord med og uden apostrophitis. I: *Mål og
Mæle* 25/4, 14-22.
- Pedersen, Karen Margrethe 2003: Navne i Sønderjylland. I: *Navnet er trofast. Modersmål-
Selskabets Årbog 2003*, København, 111-123.
- Pedersen, Karen Margrethe 2005: Realiteter og rettigheder inden for sprog og identitet – i det
danske og det tyske mindretal før og efter København-Bonn Erklæringerne i 1955. I:

- Jørgen Kühl (red.) *København-Bonn Erklæringerne 1955–2005. De danske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning, 339-399.
- Petersen, Adeline 2004: Liir friisk! Friesischunterricht – Bilanz und Ausblick. I: *Nordfriesland* 146, 22-23.
- Quist, Pia 2000: Ny københavnsk “multietnolekt”. Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer. I: *Danske Talesprog*, bind 1, 143-211.
- Udenrigsministeriet 2001: *Den Europæiske Pagt om regionale sprog eller mindretalssprog*. København.
- Walker, Alastair & Ommo Wilts 2001: Die Nordfriesischen Mundarten. I: Horst H. Munske (Hrsg.): *Handbuch des Friesischen/Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Max Niemeyer, 284-305.
- Wilts, Ommo 2001: Die Verschriftung des Nordfriesischen. I: Horst H. Munske (Hrsg.): *Handbuch des Friesischen/Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Max Niemeyer, 305-313.
- www.sdbg-city.dk/Jubilogo
- www.synnejysk.dk
- Zentrum für Niederdeutsch 2004: www.plattdeutsches-zentrum.de
- Æ rummelpot 2004. Aabenraa.

Litteratur om sprog i grænseregionen:

- Pedersen, Karen Margrethe 2003: *Sprog og sprogkontakt i den dansk-tyske grænseregion – en bibliografi*. Adresse: www.dcbib./dk/dcb/sl_saml/bibliografi_kmp.pdf